

УДК 347.7

ЦИВІЛЬНО-ПРОВОА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ТОВАРИСТВА В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Васильєва Вікторія Валентинівна,
кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник Лабораторії проблем
корпоративного права Науково-дослідного
інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
(м. Івано-Франківськ)

Метою статті є дослідження положень чинних законодавчих актів України, якими врегульовується правовий статус та відповідальність посадових осіб товариства, порівняння повноти та деталізації регулювання відповідальності посадових осіб для акціонерних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. Основними методами дослідження, застосованими автором, є аналіз та порівняння. Досліджено положення Цивільного та Господарського Кодексів України, законів України про акціонерні товариства, товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю. У статті проаналізовано положення запропонованого проекту закону про акціонерні товариства та пропозиції вдосконалення правового регулювання цього питання. Автором висловлено позитивні коментарі щодо окремих запропонованих змін, таких як встановлення переліку обов'язків для посадових осіб акціонерного товариства та визначення способу відшкодування завданої шкоди посадовою особою товариству шляхом подання позову щодо визнання правочину недійсним, а також зауваження з приводу законотворчої техніки та розмитості деяких понять.

Ключові слова: акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, посадові особи, відповідальність, відшкодування збитків.

ВСТУП

В Україні були прийняті окремі закони щодо регулювання акціонерних товариств та товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю; також правові норми щодо відповідальності посадових осіб містяться в Цивільному та Господарському кодексах України; а щодо регулювання акціонерних товариств на даний час пропонується новий проект Закону про акціонерні товариства. Усі вищезазначені акти та проекти були прийняті (спроєктовані) в різний час, - і таким чином, є можливість простежити еволюцію правового регулювання даного питання впродовж останніх років чи навіть десятиліть.

Передусім слід зазначити, що сукупне тлумачення посадових осіб включає в цей перелік фізичних осіб - голову та членів наглядової ради,

виконавчий орган, ревізійну комісію, ревізора товариства, а також голову та членів іншого органу товариства, якщо утворення такого органу передбачено статутом товариства (а також головного бухгалтера підприємства згідно ст. 65 Господарського кодексу України). Дані посадові особи здійснюють права та несуть обов'язки, визначені для них нормативно-правовими актами та статутом; порушення ж цих обов'язків є підставою для відповідальності цих осіб, а також відшкодування завданих їхніми діями товариству збитків.

ЦИВІЛЬНИЙ ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Актами, які бути прийняті найраніше із вищезазначеного переліку та є діючими та застосовними до правового регулювання господарського товариства на сьогодні, є Цивільний Кодекс України (далі - ЦК) [1] та Господарський Кодекс України (далі - ГК) [2].

У ЦК відсутні норми щодо регулювання відповідальності посадових осіб господарського товариства, як і відсутні щодо регулювання відповідальності посадових осіб кожного виду товариства зокрема. Існує норма на найвищому узагальнюючому рівні - на рівні суб'єкта - юридичної особи - це стаття 92 «Цивільна дієздатність юридичної особи», в якій визначається загальний обов'язок посадових осіб органів юридичної особи діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень (ч. 3), а в ч. 4 міститься загальне положення щодо відповідальності - члени органу юридичної особи та інші особи, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи, порушують свої обов'язки щодо представництва, вони несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі.

Щодо ГК, то у ч. 2 ст. 89 «Управління господарським товариством» міститься норма, за якою посадові особи відповідають за збитки, завдані ними господарському товариству. Відшкодування збитків, завданих посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю), здійснюється у разі, якщо такі збитки були завдані:

- діями, вчиненими посадовою особою з перевищенням або зловживанням службовими повноваженнями;

- діями посадової особи, вчиненими з порушенням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення подібних дій, встановленої установчими документами товариства;

- діями посадової особи, вчиненими з дотриманням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення відповідних дій, встановленої товариством, але для отримання такого погодження та/або дотримання процедури прийняття рішень посадова особа товариства подала недостовірну інформацію;

- бездіяльністю посадової особи у випадку, коли вона була зобов'язана вчинити певні дії відповідно до покладених на неї обов'язків;

- іншими винними діями посадової особи.

Також у ч.4 ст. 65 ГК зазначається, що відповідальність керівника підприємства може визначатися укладеним з ним договором (контрактом).

Усі вищевказані норми були прийняті у 2003 році, не змінювалися і діють по сьогодні. Очевидно, що дані статті кодифікованих актів містять досить загальні та лаконічні норми, тому з прийняттям спеціальних законів про регулювання діяльності окремих видів товариств, законодавець додав більше деталей щодо встановлення досліджуваного питання.

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО АКЦІОНЕРНІ ТОВАРИСТВА»

У поточній редакції Закону «Про акціонерні товариства» (далі - Закон про АТ) [3] міститься загальне положення про те, що посадові особи органів акціонерного товариства несуть відповідальність перед товариством за збитки, завдані товариству своїми діями (бездіяльністю), згідно із законом; а також зазначається про солідарну відповідальність, якщо її несуть кілька осіб (ст. 63).

Окрім цієї статті, окремі положення про відповідальність стосуються:

- відповідальності посадових осіб у разі вимоги від акціонера - працівника товариства надання відомостей про те, як він голосував чи як має намір голосувати на загальних зборах, або про відчуження акціонером - працівником товариства своїх акцій чи намір їх відчуження, або вимагати передачі довіреності на участь у загальних зборах - адміністративна і майнова відповідальність, звільнення із займаної посади, розірвання цивільно-правового чи трудового договору (контракту) відповідно до закону (ст. 28);

- відповідальності акціонерів солідарно із членом наглядової ради, який є їхнім представником - солідарна відповідальність за відшкодування збитків, завданих акціонерному товариству таким членом наглядової ради (ч. 8 ст. 53);

- відповідальності виконавчого органу (та членів наглядової ради товариства, які проголосували за надання згоди на вчинення правочину, щодо якого є заінтересованість, у разі надання наглядовою радою згоди на вчинення правочину) - за збитки, завдані акціонерному товариству внаслідок вчинення правочину, щодо якого є заінтересованість (у тому числі різниця між ціною правочину та ринковою ціною) - солідарна відповідальність (ч.11 та абз. 2 ч. 12 ст. 71).

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ТА ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ»

У Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [4] (далі - Закон про ТОВ), який був прийнятий ще пізніше, прослідковуємо ще більш розгорнуті положення щодо відповідальності посадових осіб, навіть у порівнянні з регулювання у Законі про АТ.

Так, ч. 5 ст. 26 передбачає відповідальність посадових осіб товариства, винних у введенні в оману учасників товариства щодо його

фінансового стану, зокрема шляхом подання (включення) недостовірної інформації до документів товариства, що призвело до здійснення неправомірних виплат, несуть разом з учасниками солідарну відповідальність за зобов'язанням щодо повернення виплат товариству.

Статтею 31 встановлюється також, що якщо члени виконавчого органу не виконують обов'язок скликати загальні збори в разі, коли вартість чистих активів товариства знизилася більш ніж на 50 % порівняно із цим показником станом на кінець попереднього року, і внаслідок порушення цього обов'язку товариство визнане банкрутом до спливу 3 років з дня зниження вартості чистих активів - члени виконавчого органу солідарно несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства.

Члени дирекції звільняються від відповідальності за це порушення, тільки якщо доведуть, що не знали і не повинні були знати про зниження вартості чистих активів товариства, або ж доведуть, що голосували за рішення про скликання загальних зборів у зв'язку з таким зниженням.

У ч. 10 ст. 39 Закону про ТОВ також деталізується, що член виконавчого органу і призначений ним тимчасово виконуючий обов'язки також несуть солідарну відповідальність перед товариством.

Стаття 42 Закону визначає водночас і обов'язки посадових осіб, і відповідальність за їх невиконання. Так, підставами для розірвання товариством договору з посадовою особою без виплати компенсації є порушення обов'язків: 1) отримання винагороди за виконання посадовою особою своїх обов'язків та надання їй інших благ виключно на умовах та підставах, зазначених у договорі між нею і товариством; 2) подання товариству переліку афілійованих осіб та своєчасне повідомлення про зміну складу; 3) повідомлення про виникнення конфліктів інтересів; 4) нерозголошення інформації, що стала їй відома у зв'язку з виконанням нею посадових обов'язків та становить комерційну таємницю товариства чи є конфіденційною.

У разі порушення порядку вчинення значного правочину або правочину, щодо якого є заінтересованість, посадові особи, винні у порушенні порядку вчинення таких правочинів, солідарно відповідають за збитки, заподіяні товариству (ст. 44, 45 Закону про ТОВ).

ПРОЕКТ № 2493 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АКЦІОНЕРНІ ТОВАРИСТВА» ВІД 25 ЛИСТОПАДА 2019 РОКУ

На даний момент у Верховній Раді на розгляді перебуває Законопроект № 2493 від 25 листопада 2019 року, яким пропонується прийняти у новій редакції Закон про АТ (надалі - Проект) [5]. Цей документ пропонує деталізацію поточної редакції, а також додаткові положення щодо відповідальності посадових осіб акціонерного товариства.

Так, у Законопроекті містяться всі існуючі в чинному Законі про АТ положення щодо відповідальності посадових осіб, а також пропонуються наступні зміни:

I. Розширена редакція статті «Відповідальність посадових осіб органів акціонерного товариства» (ст. 86 Проекту).

Стаття з аналогічною назвою, яка є чинною на сьогодні не є доволі інформативна, а швидше декларативна. Вона містить 3 частини, з яких перша стосується обов'язків посадової особи діяти добросовісно, друга - саме ствердження, що посадові особи несуть відповідальність, третя - про те, що така відповідальність солідарна. Законопроект же пропонує 2 нові статті замість однієї:

- статтю 85 - яка встановлює обов'язки посадових осіб органів акціонерного товариства, а саме:

1) обов'язок сприяти досягненню товариством успішних результатів відповідно до цього Закону;

2) обов'язок ухвалювати незалежні рішення відповідно цього Закону;

3) обов'язок діяти з розумним ступенем обачності, професійності та старанності відповідно до цього Закону;

4) обов'язок уникати конфлікту інтересів відповідно до цього Закону;

5) обов'язок утримуватися від прийняття вигоди (благ) від третіх осіб відповідно до цього Закону;

6) обов'язок повідомити про заінтересованість у правочині відповідно до цього Закону.

Кожен із цих обов'язків тлумачиться окремою частиною цієї ж статті. Виокремлення статті під обов'язки посадових осіб у Проекті слід вважати позитивним явищем, оскільки, окрім деталізації бажаної та необхідної поведінки суб'єктів, закон також дає орієнтири у разі протиправної поведінки посадової особи - як саме кваліфікувати діяння особи та підставу притягнення до відповідальності. Також, слід зазначити, що дана стаття Проекту є більш структурована, ніж стаття про посадових осіб товариства і їх обов'язки в тому числі в Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Разом з тим, неможливо не зазначити, що в статті містяться досить розмиті оціночні поняття («успішний результат», «незалежне рішення», «розумний ступінь обачності», «старанність»), які зазвичай буває важко виміряти і оцінити, а всі обов'язки по суті є деталізацією принципу розумності та добросовісності в управлінні товариством.

- статтю 86 - власне сама стаття «Відповідальність посадових осіб органів акціонерного товариства». Окрім чинних положень щодо того, що посадові особи органів акціонерного товариства несуть відповідальність перед товариством за збитки, завдані товариству своїми діями (бездіяльністю), згідно із законом і солідарно (ч.1. і ч.4), в ній містяться ще наступні норми:

1) деталізується, що відповідальність полягає у відшкодуванні товариству завданих йому збитків, якщо такі збитки виникли внаслідок вчинення дій не в інтересах товариства при вчиненні правочину із заінтересованістю, зокрема, у разі прийняття рішення про вчинення правочину на умовах, що є нижче ринкових;

2) встановлюється, що в разі прийняття рішення про вчинення дій не в інтересах товариства наглядовою радою або радою директорів колегіально, то члени наглядової ради або ради директорів, які голосували за прийняття такого рішення, несуть відповідальність солідарно;

3) встановлюється судовий спосіб захисту права та відшкодування збитків товариству - це здійснюється за рішенням суду про визнання відповідного правочину недійсним та визнання посадових осіб товариства винними у порушенні вимог цієї статті. У такому разі посадова особа товариства, додатково повертає товариству кошти у кількості (або сумі), яка дорівнює прибутку, отриманому такою посадовою особою прямо або опосередковано за таким правочином до того, як правочин судом було визнано недійсним.

II. Інші окремі положення щодо відповідальності посадових осіб, що локалізуються в різних розділах Законопроекту:

1. Члени наглядової ради або ради директорів несуть солідарну відповідальність за збитки завдані акціонеру (акціонерам) у разі затвердження ринкової вартості майна, цінних паперів або фінансових інструментів, визначеної відповідно до частин 1 - 3 цієї статті, яка більше ніж на 5% відрізняється від ринкової вартості майна, цінних паперів або фінансових інструментів, визначеної звітом про незалежну оцінку, складеним суб'єктом оціночної діяльності за замовленням акціонера (акціонерів) (ст. 9 Проекту).

2. У випадку якщо власний капітал товариства за даними річної звітності становить менше 50 % зареєстрованого статутного капіталу, наглядова рада або рада директорів товариства зобов'язана протягом трьох місяців вчинити всі дії пов'язані з підготовкою і проведенням загальних зборів до порядку денного яких має бути включено питання про заходи, які мають бути вжиті для покращення фінансового стану товариства, про зменшення статутного капіталу товариства або про ліквідацію товариства, а також про розгляд звіту виконавчого органу за наслідками зменшення власного капіталу товариства та затвердження заходів за результатами його розгляду. У разі невиконання вимог цієї частини всі члени наглядової ради або ради директорів солідарно несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства. У разі порушення обов'язку, передбаченого абзацом першим цієї частини, та визнання товариства банкрутом до закінчення трирічного строку з дня зниження вартості чистих активів, передбаченого абзацом першим цієї частини, члени наглядової ради або ради директорів солідарно несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства.

Члени виконавчого органу, які не повідомили наглядову раду або раду директорів про таке зниження вартості чистих активів товариства несуть субсидіарну відповідальність.

Члени виконавчого органу, які доведуть, що не знали і не мали знати про таке зниження вартості чистих активів товариства або голосували за рішення про скликання загальних зборів у зв'язку із зниженням вартості чистих активів товариства, звільняються від відповідальності за порушення цього обов'язку (ст. 16 Проекту)

3. Доповнення статей, що стосуються реорганізації та припинення товариства одноманітними нормами щодо відповідальності посадових осіб за невиконання чи неналежне виконання своїх посадових обов'язків, пов'язаних з цими процесами:

- Наглядова рада або рада директорів та виконавчий орган товариств, що приймають участь у злитті, солідарно несуть субсидіарну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання своїх посадових обов'язків, пов'язаних з процесом **злиття** акціонерного товариства (ст.113);

- Наглядова рада або рада директорів та виконавчий орган товариств, що беруть участь у приєднанні, солідарно несуть субсидіарну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання своїх посадових обов'язків, пов'язаних з процесом **приєднання** акціонерного товариства (ст.115);

- Посадові особи товариства, що припиняється в результаті поділу, солідарно несуть субсидіарну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання своїх посадових обов'язків, пов'язаних з процесом **поділу** акціонерного товариства (ст.121);

- Наглядова рада або рада директорів та виконавчий орган товариства, з якого здійснюється виділ, солідарно несуть субсидіарну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання своїх посадових обов'язків, пов'язаних з процесом **виділу** акціонерного товариства (ст.123).

ВИСНОВКИ

Очевидним є те, що в кодексах закладені основні підвалини і загальні принципи регулювання відповідальності посадових осіб товариства; в той час як деталізація відбувається на рівні окремих законів щодо окремих видів товариств. Найширше та найбільш детальне регулювання даного питання на сьогодні містить Закону про ТОВ, а також у проекті Закону про АТ. Очевидним є те, що справді існує потреба у доповненні чинних норм закону про АТ запропонованими положеннями. Слід схвально оцінити розширення положень про обов'язки та відповідальність посадових осіб органів товариства в Проекті. Деяко прослідковується запозичення положень з діючого Закону про ТОВ - для акціонерних товариства (наприклад, встановлення відповідальності за порушення обов'язку повідомлення про зниження вартості чистих активів). Також позитивної оцінки заслуговує визначення та встановлення переліку обов'язків

посадових осіб (ще навіть більш чіткого і більш детального, ніж в Законі Про ТОВ); визначення реального механізму відшкодування завданих збитків товариству (позов про визнання правочину недійсним та визнання посадових осіб винними у цьому); встановлення відповідальності у разі затвердження заниженої або завищеної ринкової вартості майна товариства; відповідальності за дії, що призвели до значного зменшення розміру статутного капіталу; відповідальності посадових осіб за невиконання чи неналежне виконання своїх посадових обов'язків, пов'язаних із процесом припинення чи реорганізації товариства. Разом із тим, очевидним є те, що ці положення потребують доопрацювання не лише з точки зору законотворчої техніки, а також й по суті – з метою уникнення занадто звуженого тлумачення відповідальності посадових осіб чи способів захисту (тобто лише в межах, прописаних законом), встановлення можливості оскарження дій та рішень посадових осіб іншим способом, окрім подання позову про визнання правочину недійсним (оскільки не всі неправомірні дії та рішення посадової особи мають наслідком укладення правочину товариством), а також заповнення інших прогалин в існуючому регулюванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Господарський Кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text> (дата звернення: 01.11.2020).
4. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 01.11.2020).
5. Про акціонерні товариства: Проект закону від 25.11.2019 року. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67468 (дата звернення: 01.11.2020).

**CIVIL LIABILITY OF COMPANY OFFICIALS IN THE
LEGISLATION OF UKRAINE: CURRENT STATE AND
PROSPECTS**

Vasylieva V. V., Candidate of Legal Sciences, Senior
Researcher of the Laboratory of Corporate Law of the
Academician F. H. Burchak Scientific Research Institute of
Private Law and Entrepreneurship of NALS of Ukraine
(Ivano-Frankivsk)

Keywords: joint stock company, limited liability company, officials, liability, compensation of losses.

The purpose of the article is to study the provisions of the current legislative acts of Ukraine, which regulate the legal status and responsibility of the company's officials, compare the completeness and detail of the regulation of liability of officials for joint stock companies, limited liability companies and additional liability companies. The main methods of research applied by the author are analysis and comparison. The provisions of the Civil and Commercial Codes of Ukraine, laws of Ukraine on JSC, LLC and ALC were investigated. The article explores the provisions of the proposed draft law on joint stock companies; proposals for improving the legal regulation of this issue are analyzed. The author expressed positive comments on certain proposed changes, such as establishing a list of duties for officials of the joint stock company and determining the way of compensation for damage caused by the official of the company by filing a claim for invalidation of the contract, as well as comments on law drafting technique and vague concepts.